

Michał Parczewski

Trzynasty sezon badań wykopaliskowych w Bachórze na stanowisku 16

Kolejny etap badań wykopaliskowych na terenie osady wielokulturowej na stanowisku 16 w Bachórze, gm. Dynów, woj. przemyskie, miał miejsce w okresie od 24 lipca do 21 sierpnia 1996 r.¹ Rozpoznano dalszy przykrawędny fragment nadzalewowej terasy Sanu, na której usytuowane jest stanowisko (ryc. 1).

Eksploatację objęto działki CXII–CXIV o powierzchni 87,5 m², a także część badanych i nie dokończonych w sezonie 1995 działek CIX oraz CX o powierzchni ok. 30 m². Ogólny areal odsłoniętej części osady wynosi obecnie ok. 3150 m² (ryc. 2). Ponadto podjęto rozkopywanie działek CXV–CXVII o powierzchni 87,5 m², usuwając wierzchnią warstwę ziemi ornej do głęb. 20 cm, ale wskutek dużego nakładu pracy, którego wymagała eksploatacja obiektów ujawnionych w pozostałej części wykopu, zrezygnowano z kontynuowania badań na tym obszarze w sezonie sprawozdawczym.

Stwierdzono, że ziemia orna sięga do głęb. 35–40 cm, ale wyraźne ślady orki zaobserwowano jeszcze na głęb. 50 cm. Do głęb. 60 cm widoczne są bardzo liczne zaciemnienia o charakterze nor zwierzęcych. Znaczna część obszaru działki CXII była zniszczona przez rów strzelecki z II wojny światowej, usytuowany wzdłuż krawędzi terasy Sanu.

W r. 1996 dokończono eksploatację dwóch jam zbadanych częściowo w sezonie poprzednim (ob. ob. 81 i 82) oraz wykryto i rozkopano 8 dalszych obiektów (ob. ob. 87, 87a, 88–93).

Zebrano ok. 1010 ułamków naczyń, kilkanaście przedmiotów kamiennych oraz kości zwierzęce, węgle drzewne

¹ O wynikach badań z lat 1972–1976 i 1989–1995 — por. M. Parczewski, *Rezultaty badań wykopaliskowych w Bachórze w latach 1993–1995*, „MSROA”, XVII, 1996, s. 263–282, tam dalsza literatura. W sezonie sprawozdawczym w badaniach uczestniczyli studenci archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego: Tomasz Bochnak, Anna Gawlik, Nina Juchnik, Marek Naleźny, Krzysztof Ormian, Przemysław Sikora, Grzegorz Telega, Szymon Tłuszcz, Marcin Tworzydło i Joanna Zagórska-Telega. Prace były finansowane jako praktyka studencka przez Instytut Archeologii UJ, a część kosztów zechciał łaskawie pokryć Zarząd Gminy w Dynowie. Pragnę wyrazić wdzięczność Zarządowi oraz Wójtowi inż. Stanisławowi Woźnemu za udzieloną pomoc.

i polepę. Ok. 95% zabytków ma metrykę prahistoryczną, pozostałe pochodzą z VI–IX, X (?) w.

Ogólnie na epokę kamienia i epokę brązu można datować 15 wyrobów z różnych surowców kamiennych: krzemienia, obsydianu (zaczątkowy rdzeń), tzw. dynowskiego margla krzemionkowego oraz piaskowca kwarcytowego. Aż 9 spośród tych znalezisk odkryto w wypełniskach jam grupy tarnobrzesckiej.

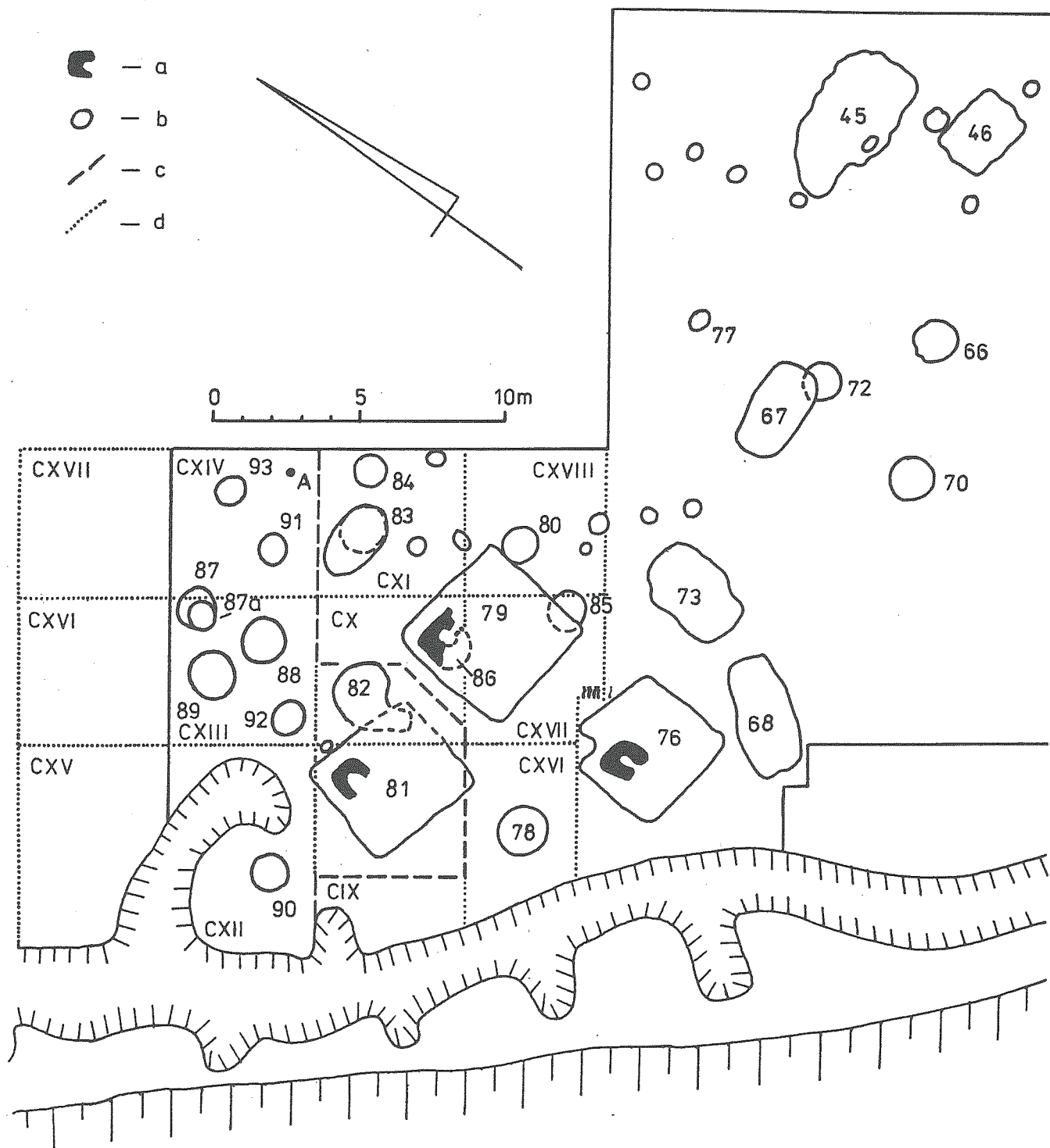
Zdecydowaną większość odkrytych relikwów osadnictwa stanowią materiały grupy tarnobrzesckiej z młodszej epoki brązu². Potwierdziła się obserwacja z roku ubiegłego o natrafieniu na skraj obfitego skupiska jam osadowych z tego okresu. Ogółem na powierzchni ok. 200 m² ujawniono w latach 1995–1996 12 pewnych obiektów związanych z tym zjawiskiem kulturowym, przy czym nie została uchwycona granica północna i północno-zachodnia omawianego skupiska. W r. 1996 zbadano 6 obiektów grupy tarnobrzesckiej (ob. ob. 87–90, 92 i 93) oraz dokończono badania ob. 82. Istnieje ponadto niewielkie prawdopodobieństwo, że do tej listy należałoby dopisać również jamę 87a, ale mocniejsze są przesłanki do datowania tego ostatniego obiektu na młodszy okres przedrzymski (por. niżej). Łączna liczba jam zidentyfikowanych jako tarnobrzesckie wynosi obecnie na badanym stanowisku co najmniej 24 (ob. ob. 11, 18, 50, 54, 56–58, 66, 70–72, 78, 80, 82–90, 92 i 93), a ponadto być może należą tu obiekty 61 oraz 87a (ryc. 2).

Badane stanowisko mieści się w strefie intensywnego osadnictwa z młodszej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w karpackiej części doliny Sanu, na terenie nieźle już rozpoznanym w ciągu ostatniego dwudziestolecia³.

Obiekt 82 (działka CX) pojawił się na głęb. 45 cm jako zaciemnienie barwy szarobrunatnej o nieregularnej formie.

² Za konsultację i pomoc w opracowaniu zabytków grupy tarnobrzesckiej dziękuję Prof. dr hab. Markowi Gedłowi.

³ Por. M. Gedl, *Młodsza epoka brązu w południowej, karpackiej części województwa przemyskiego*, „RPrzemyski”, XXXII, 1996, z. 3, Archeologia, s. 29–49. Z ogłoszonego w tej pracy planu rozmieszczenia jam grupy tarnobrzesckiej, odkrytych do r. 1992 na stan. 16, należy usunąć obiekty 33 (z młodszego okresu przedrzymskiego) i 69 (z okresu wpływów rzymskich).

Ryc. 1. Bachórz stan. 16, gm. Dynów, woj. przemyskie. Plan części stanowiska badanej w latach 1994–1996.

a — destrukcja pieca kamiennego w obrębie chaty wczesnosłowiańskiej, b — dołek słupowy, c — granica SE terenu badanego w r. 1996, d — granice działek

Abb. 1. Bachórz Fundstelle 16, Gemeinde Dynów, Wojewodschaft Przemyśl. Plan des 1994–1996 untersuchten teils der Fundstelle.

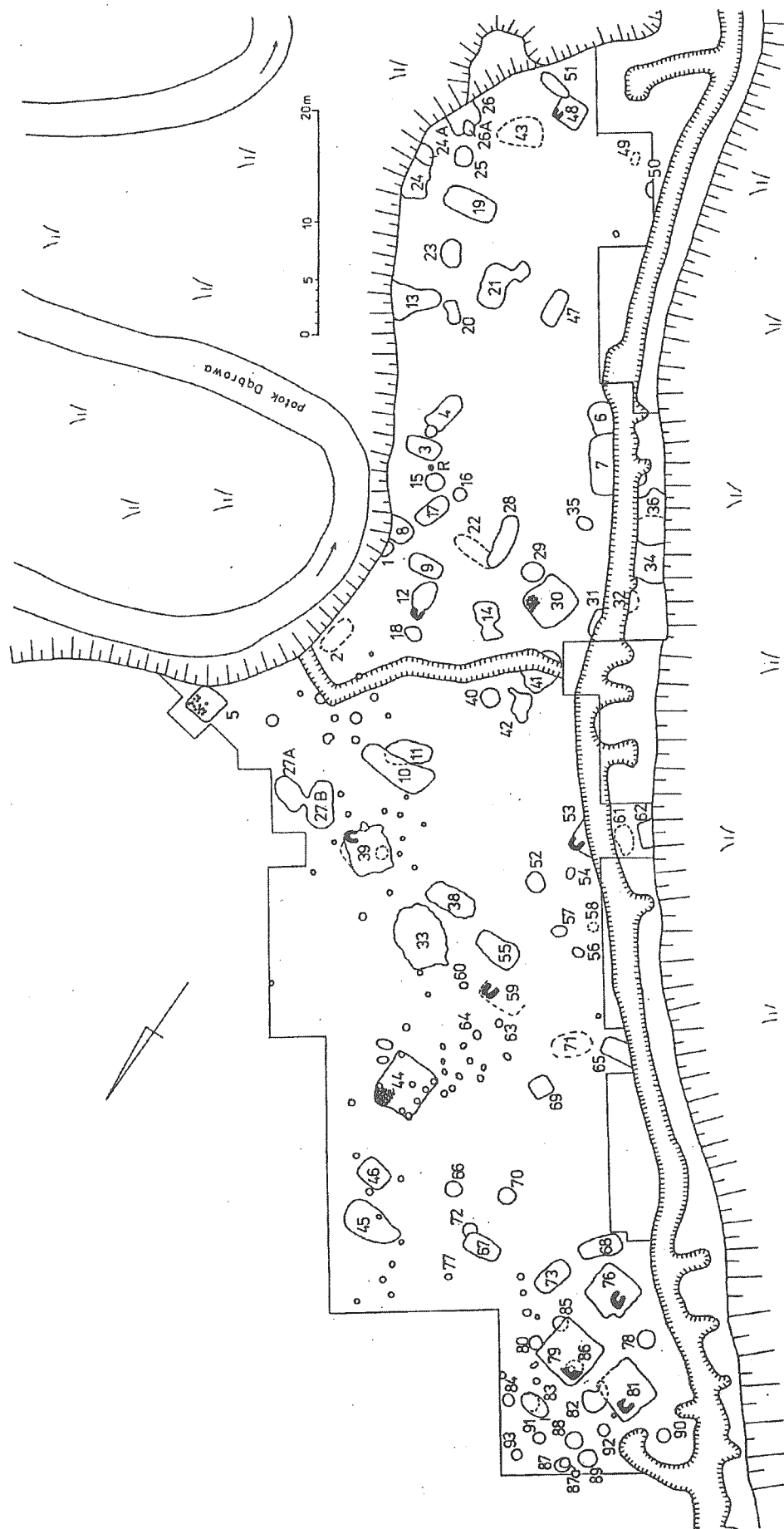
a — Steinofensdestruktion innerhalb der frühslawischen Hütte, b — Pfostengrube, c — SE-Grenze des 1996 untersuchten Gebiets, d — Grabungsschnittgrenzen

Рис. 1. Бахуж пам. 16, гм. Дынув, воев. Пшемысльское. План части памятника, исследованной в 1994–1996 годах.

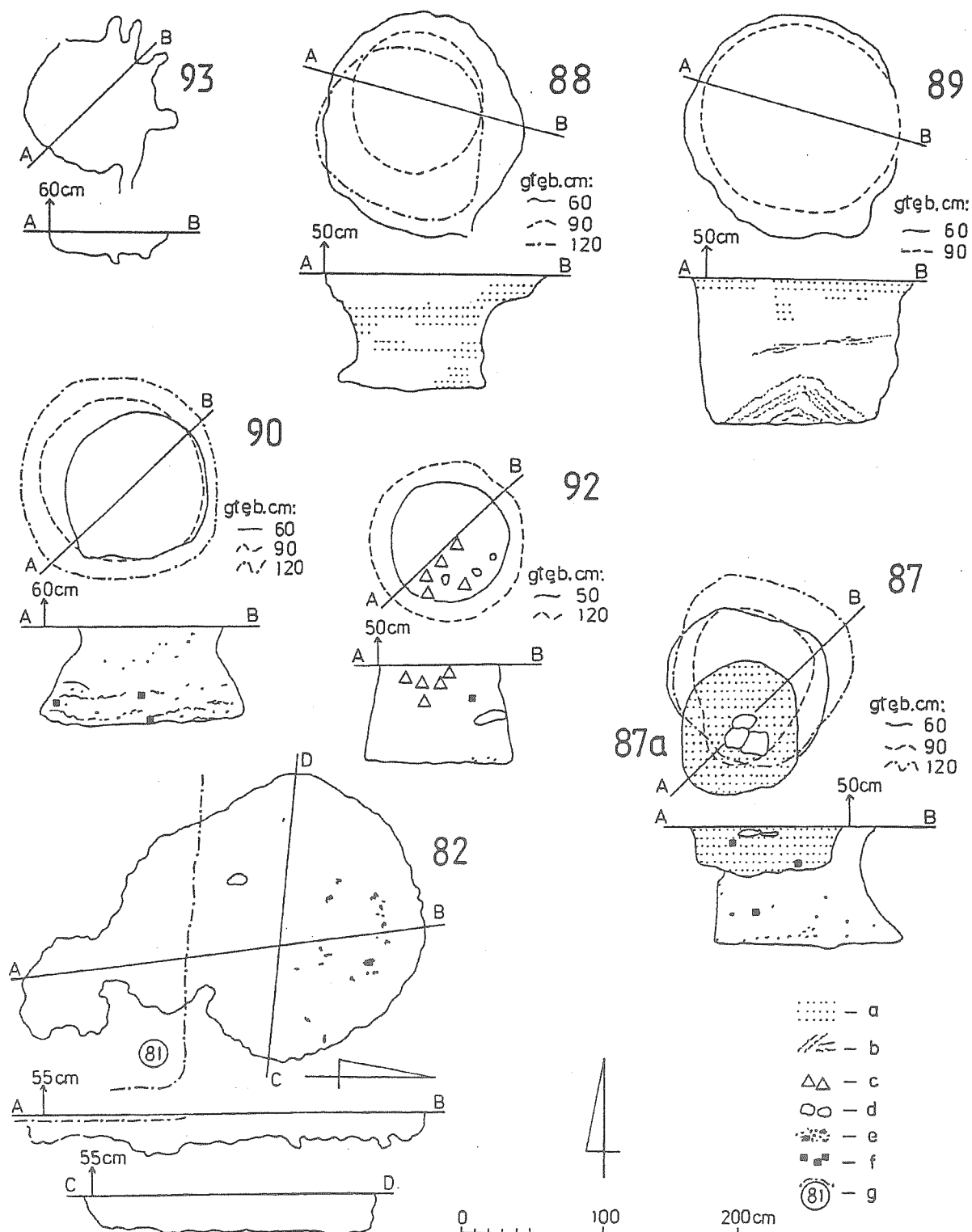
a — развал печи каменки в раннеславянском жилище, b — столбовая ямка, c — юго-восточная граница территории, исследованной в 1996 г., d — границы участков

Poziom ten wykazywał liczne ślady orki. Część S jamy była naruszona przez wczesnosłowiański obiekt 81. Wyznaczono

profil krzyżowy, eksplorując jamę w obrębie ćwiartek. Na głęb. 55 cm zarys poziomy nadal trudny do uchwycenia.

Ryc. 2. Bachórz stan. 16. Rozmieszczenie obiektów archeologicznych na zbadanym terenie
 Abb. 2. Bachórz Fundstelle 16. Verteilung der archäologischen Objekte auf dem untersuchten Gebiet
 Рис. 2. Бахурж пам. 16. Расположение археологических объектов на исследованной площади

Ryc. 3. Bachórz stan. 16. Plany i przekroje pionowe jam grupy tarnobrzskiej z młodszej epoki brązu (ob. ob. 82, 87–90, 92 i 93) oraz jamy zapewne z młodszej epoki przedrzymskiej (ob. 87a)

a — ciemniejsza ziemia w obrębie wypełniska, b — cienkie smużki ciemniejszej ziemi w obrębie wypełniska, c — ulamki naczyń, d — kamienie, e — węgle drzewne, f — polepa, g — granica zasięgu i nr identyfikacyjny młodszej epoki

Abb. 3. Bachórz Fundstelle 16. Pläne und Schnitte der Gruben der Tarnobrzeg-Gruppe aus der jüngeren Bronzezeit (Objekte: 82, 87–90, 92 und 93) und der Grube aus der jüngeren vorrömischen Zeit (Objekt 87a)

a — dunklerer Boden innerhalb der Ausfüllung, b — dünne Streifen des dunkleren Bodens innerhalb der Ausfüllung, c — Keramik-scherben, d — Steine, e — Holzkohle, f — gebrannter Lehm, g — Reichweite und Identifikationsnummer des jüngeren Objekts

Рис. 3. Бахуж пам. 16. План и разрез ям тарнобжегской группы поздней эпохи бронзы (объекты: 82, 87–90, 92 и 93) и ямы позднего этапа предримского периода (об. 87а).

a — более темная земля заполнения, b — тонкие полосы более темной земли в заполнении, c — фрагменты сосудов, d — камни, e — древесный уголь, f — обмазка, g — граница очертаний и идентификационный № позднего объекта

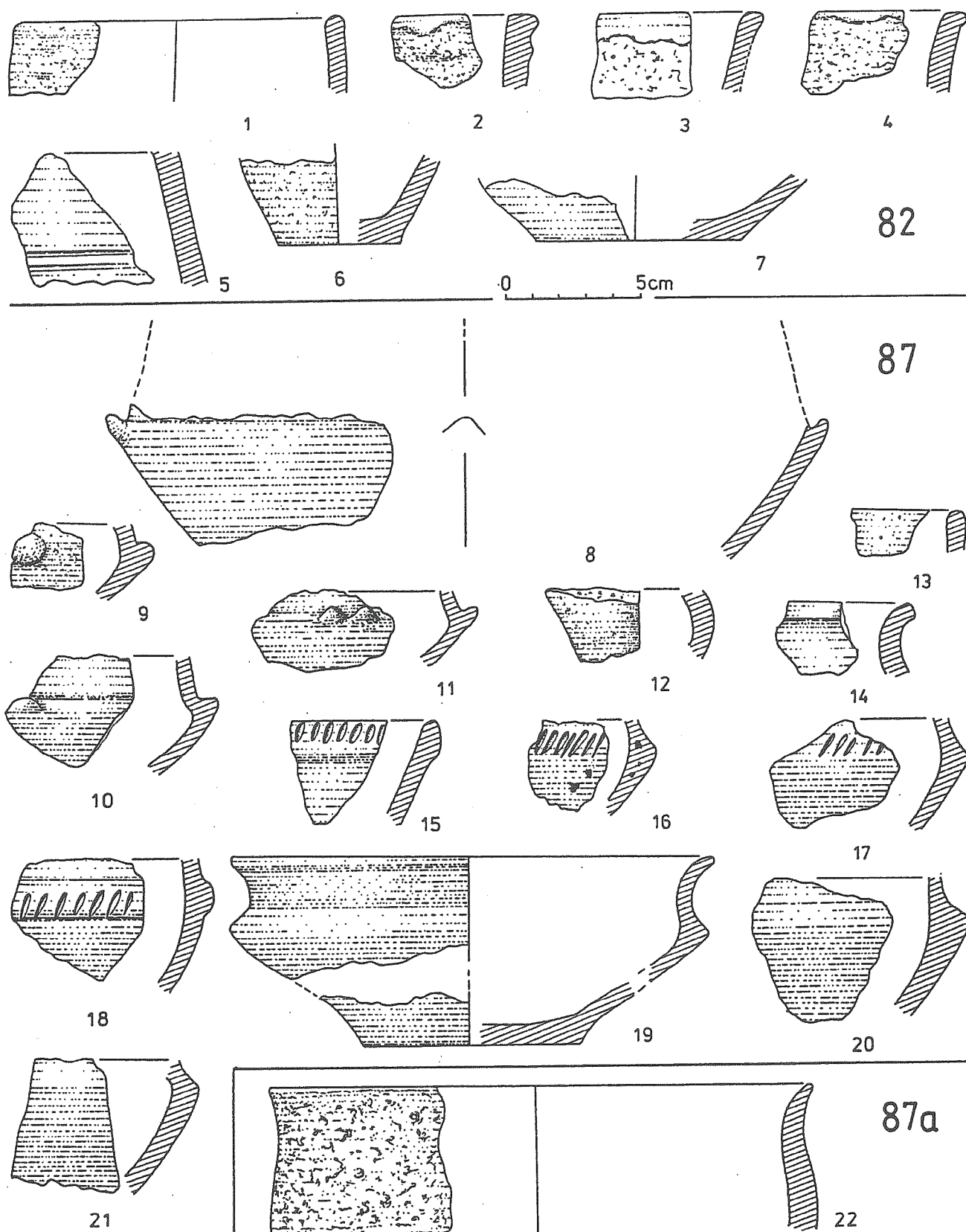

Рис. 4. Бахуж пам. 16. Керамика тарнобжегской группы из заполнения ям 82 (1-7), 87 (8-21) и 87а (22). (Рис. М. Гэдль и У. Бонк)

Abb. 4. Bachórz Fundstelle 16. Keramik der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Gruben 82 (1-7), 87 (8-21) und 87a (22). (gezeichnet von M. Gedl und U. Bąk)

Dopiero na głęb. 65 cm stwierdzono, że w części N jama przybrała kształt zbliżony do kolistego o średnicy ok. 190 cm, przechodząc ku SE w wydłużony, wąski, nieregularny „rowek” o szer. 90–60 cm (ryc. 3:82). Pełna długość obiektu wynosiła ok. 300 cm. Niezbyt równe dno sięgało do głęb. 75–85 cm. Na poziomie 45–65 cm w centrum i (zwłaszcza) w części N jamy występowały dość obfite niewielkie skupiska węgla drzewnych. Znalezione nieliczne grudki polepy i kości zwierzęce. Ogółem w sezonach 1995 i 1996 zebrano 104 fr. naczyń prahistorycznych, w tym co najmniej 59 dających się zidentyfikować jako należące do grupy tarnobrzeskiej z młodziej epoki brązu (ryc. 4:1–7)⁴. W części graniczącej z wczesnosłowiańskim obiektem 81 na głęb. 45–55 cm znaleziono — niewątpliwie na wtórnym złożu — brzeg naczynia z okresu wpływów rzymskich, zapewne B₂/C₁⁵. W wyższych partiach wypełniska obiektu 82 wystąpiły również na wtórnym złożu 3 ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych.

Obiekt 87 (działka CXIII) był w górnych partiach naruszony przez młodszą jamę 87a. Na głęb. 40 cm zaobserwowano ciemnoszarobrunatną nieregularną plamę ziemi, którą początkowo (do głęb. 90 cm w połowie SE) eksplorowano jako pojedynczy obiekt. Wówczas dopiero stwierdzono, że większą część górnych partii „obektu 87” zajmowała płytsza i ciemniejsza od właściwego obiektu 87 jama, którą nazwano obiektem 87a (ryc. 3). Stąd materiał zebrany „w połowie SE obiektu 87” (do głęb. 90 cm) w istocie może pochodzić tak z obiektu 87, jak i z 87a. Zróznicowanie wypełniska obydwu jam dostrzegalne było już od głęb. 60 cm w połowie SE tych obiektów, ale wyraźne ich rozdzielenie możliwe stało się dzięki obserwacji profilu pionowego oraz rzutu poziomego w połowie NW omawianych jam. Kształt obiektu 87 w przekrojach poziomych był zbliżony do kolistego (o średnicy ok. 110 cm na głęb. 60 cm, 100 cm na głęb. 90 cm i 130 cm na głęb. 120 cm), początkowo przewężając się, a niżej poszerzając — ale tylko jednostronnie, ku NE. Prawie płaskie dno przebiegało na głęb. 135–138 cm. Wypełnisko barwy szarożółtawej, z dużą liczbą niewielkich węgli drzewnych. Z obiektu (nie licząc łącznie zebranych zabytków z obiektu 87 i 87a) pochodzi co najmniej 100 fr. naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodziej epoki brązu (ryc. 4:8–21), grudki polepy i nieliczne kości zwierzęce.

Obiekt 88 (działka CXIII) na głęb. 45–60 cm był słabo wyróżnialny, jego nieco wyraźniejszy zarys pojawił się na głęb. 60 cm. Jama miała w rzutach poziomych kształt zbliżony do kolistego o średnicy ok. 150 cm na głęb. 60 cm, 100 cm na głęb. 90 cm i 120 cm na głęb. 120 cm (ryc. 3:88). W górnych partiach lejowato powiększała się ku górze, w dolnych wykazywała tendencję do poszerzania się ku dołowi. Dość równe płaskie dno sięgało do głęb. 145 cm. Wypełnisko jasnobrunatnoszare, niejednolite. W górnej partii (do głęb. 85 cm) nieco ciemniejsze, z pojedynczymi węgielkami i grudkami polepy. Poniżej jamę wypełniały warstewki o dość nieregularnym układzie, najczęściej poziomym, o barwie prawie nie różniącej się od calca, na przemian bia-

ławoszare i rdzawobrunatne. Od strony W jama sąsiadowała blisko (kilkadziesiąt cm) z obiektem 89, przez co w górnych partiach mogły mieć kontakt ze sobą; niestety ze względu na silne przemieszanie gruntu przez drobne zwierzęta ziemne nie udało się jednoznacznie wyjaśnić ich ewentualnego wzajemnego powiązania. Ogółem natrafiono na 76 ułamków naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodziej epoki brązu (ryc. 5:1–7), 1 mały zaczątkowy rdzeń obsydianowy, 1 gładzik (?) z lekkiej skały wapiennej, grudki polepy i kości zwierzęce. Ponad 94% ułamków naczyń wystąpiło w górnych partiach obiektu (do głęb. 80 cm).

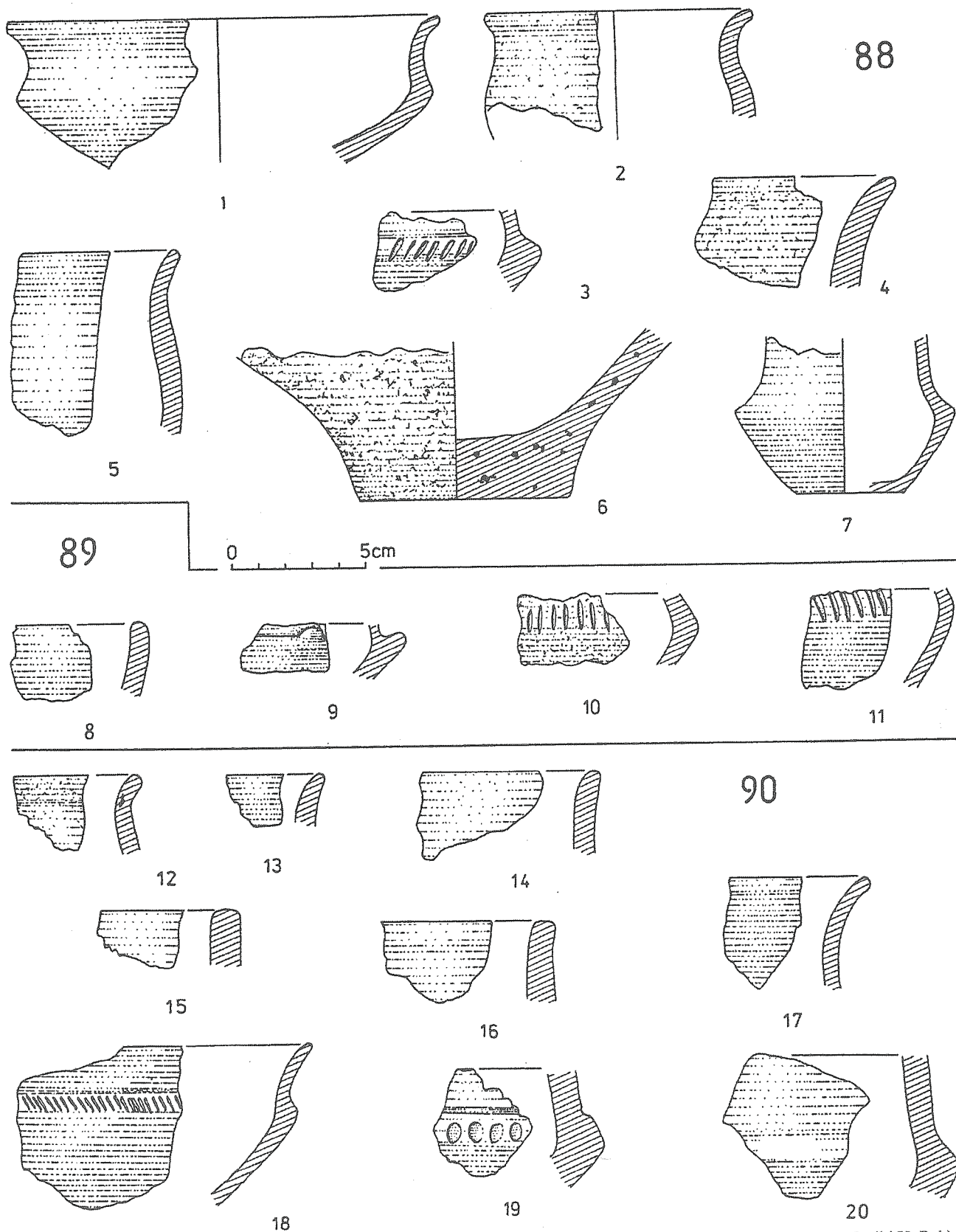
Obiekt 89 (działka CXIII) ujawniono na głęb. 40–50 cm w postaci zaciemnienia z nielicznymi skorupami naczyń glinianych. Od głęb. 60 cm aż do dna jama miała w rzucie poziomym zarys prawie kolisty o średnicy ok. 150 cm na głęb. 60 cm, 140 cm na głęb. 90 cm i 130 cm na głęb. 130 cm (ryc. 3:89). Jej formę można określić jako nieomal walcowatą, lekko zwężającą się ku dołowi. Płaskie dno przebiegało na głęb. 154–158 cm. Od strony E niezbyt czytelny (w górnych partiach) kontakt z jamą 88. Wypełnisko barwy jasnobrunatnoszarej, przeważnie trudno odróżnialne od calca. Widoczne rdzawe i białawoszare warstwowania, które nad dnem układają się w charakterystyczny „kopczyk”, powstały przy zasypywaniu jamy ziemią calcową. Znalezione 21 ułamków naczyń grupy tarnobrzeskiej — większość w górnej części jamy (ryc. 5:8–11), nieliczne fragmenty kości zwierzęcych, węgle drzewne, grudki polepy i okrusz czarnego rogowca, używanego jako domieszka do masy garnarskiej.

Obiekt 90 (działka CXII) uchwycono na głęb. 50 cm, ale jego wyraźniejszy, prawie kolisty zarys o średnicy ok. 110 cm pojawił się na głęb. 60 cm. W górnych partiach jama zwężała się (na głęb. 70 cm — ok. 98 cm średnicy), a następnie mocno poszerzała aż do dna; na głęb. 120 cm średnica dochodziła do 150 cm (ryc. 3:90). Prawie płaskie dno sięgało do głęb. 133 cm. Wypełnisko jasnoszarobrunatne z nieregularnymi jaśniejszymi przewarstwieniami i wtętami ziemi calcowej. Wystąpiły grudki polepy, nieliczne węgielki, drobne kości zwierzęce i (na głęb. 70–82 cm) dwa sporej wielkości kamienie piaszczyste. Znalezione 3 odlupki krzemienne oraz 129 ułamków naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodziej epoki brązu (ryc. 5:12–20).

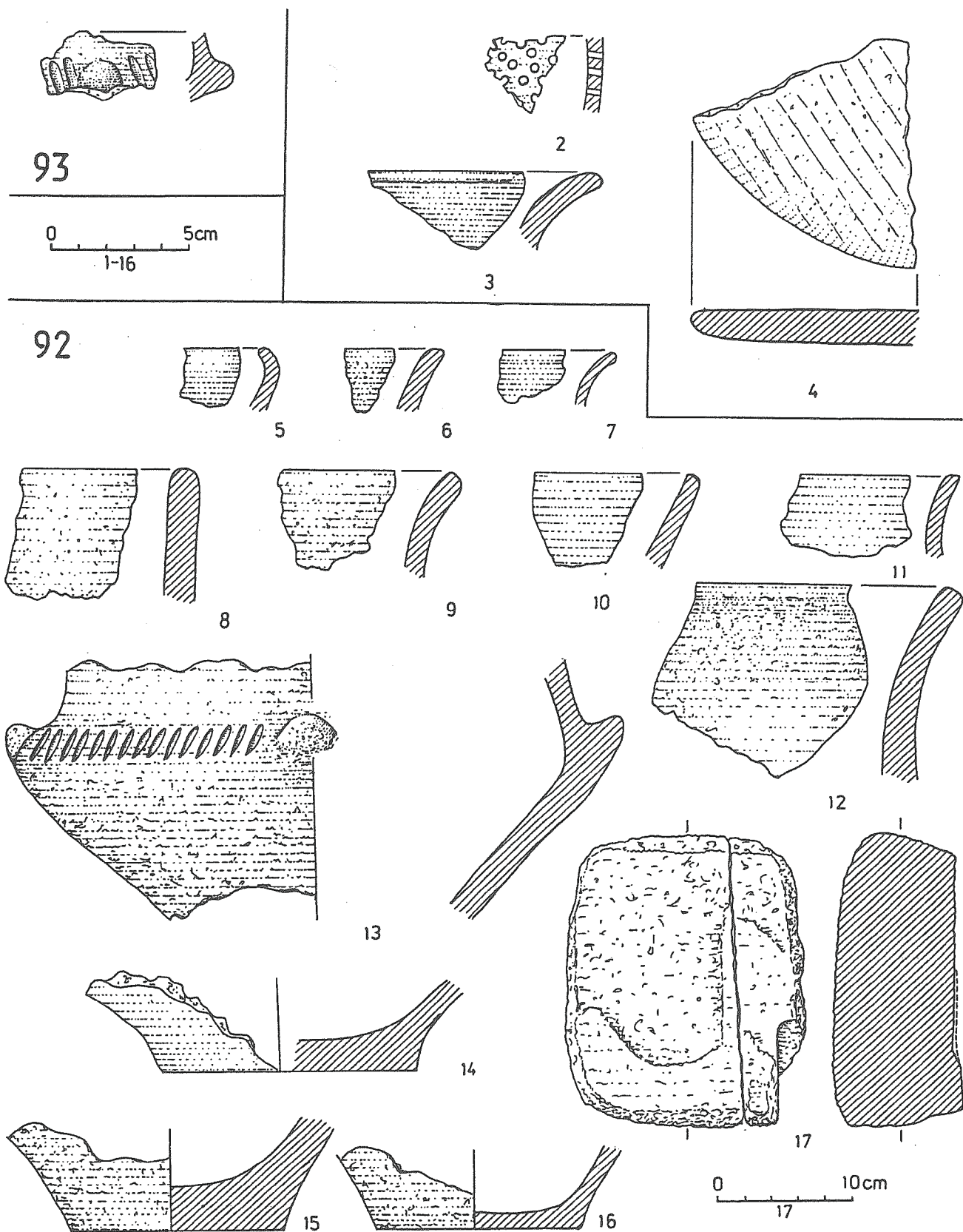
Obiekt 92 (działka CXIII) ujawnił się na głęb. 50 cm. Jama miała bardzo regularny kształt ściętego stożka, a jej średnica od ok. 90 cm na poziomie najwyższym rosła aż do ok. 120 cm przy dnie (ryc. 3:92). Płaskie dno przebiegało na głęb. 122 cm. Barwa wypełniska jasnoszarobrunatna, w górnych partiach widoczne delikatne poziome smużki na przemian jaśniejsze i ciemniejsze. Znalezione 2 wyroby krzemienne i 1 odlupek z tzw. dynowskiego margla krzemionkowego, 76 fr. naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodziej epoki brązu (ryc. 6:5–16) oraz nieduże ułamki kości zwierzęcych. W części NW jamy na głęb. 88–102 cm zalegał płasko kamień żarnowy z mocno zwiędniętego piaszczystego (ryc. 6:17), o formie zbliżonej do nieregularnego prostopadłościanu i wymiarach 21,5×16 cm, grubości 8,5–6 cm. Górna powierzchnia zabytku minimalnie wklęsła, ze śladami użytkowania (starcia). Kamień silnie otluszczony, kruszy się pod do-

⁴ M. Parczewski, *Rezultaty badań...*, ryc. 5:9–14.

⁵ Tamże, ryc. 8:6.

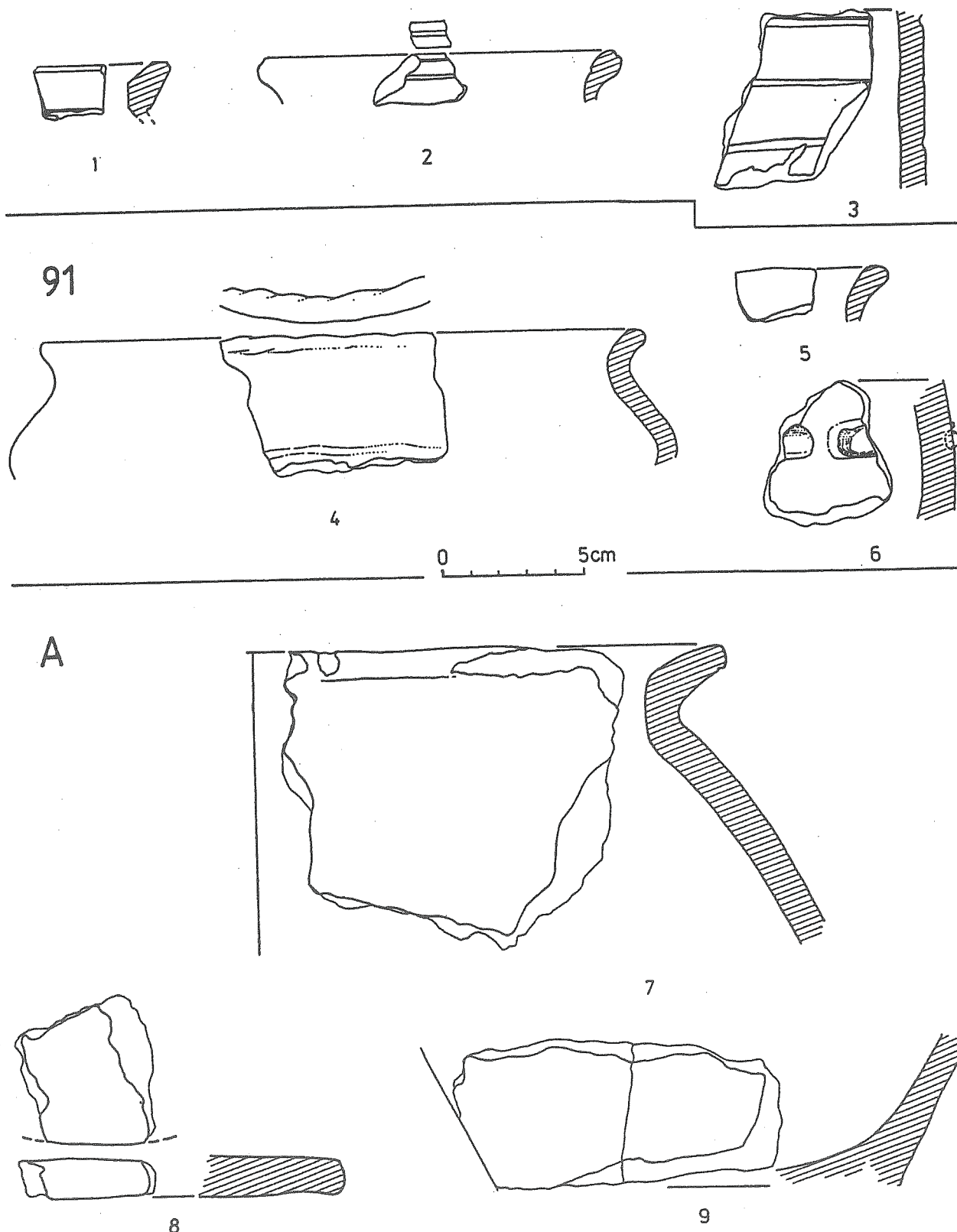
Ryc. 5. Bachórz stan. 16. Ceramika grupy tarnobrzegskiej z wypełniska jam 88 (1-7), 89 (8-11) i 90 (12-20). (Rys. M. Gedl i U. Bąk)
 Abb. 5. Bachórz Fundstelle 16. Keramik der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Gruben 88 (1-7), 89 (8-11) und 90 (12-20).
 (Gezeichnet von M. Gedl und U. Bąk)
 Рис. 5. Бахуж пам. 16. Керамика тарнобжегской группы из заполнения ям 88 (1-7), 89 (8-11) и 90 (12-20). (Рис. М. Гэдль и У. Бонк)

Rys. 6. Bachórz stan. 16. Zabytki grupy tarnobrzskiej z wypełniska jam 92 (5–17) i 93 (1) oraz znalezione poza obiektami (2–4). 17 — kamień żarnowy; pozostałe — ceramika (Rys. M. Gedl i U. Bąk)

Abb. 6. Bachórz Fundstelle 16. Denkmäler der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Gruben 92 (5–17) und 93 (1) und gefundene außerhalb des Objekts (2–4). 17 – Mahlstein; übrige – Keramik. (Gezeichnet von M. Gedl und U. Bąk)

Рис. 6. Бахуж пам. 16. Находки тарнобжегской группы из заполнения ям 92 (5–17) и 93 (1) и обнаруженные вне объектов (2–4). 17 – жерновой камень; остальное – керамика. (Рис. М. Гэдьль, У. Бонк)

Rys. 7. Bachórz stan. 16. Ceramika z wypełniska jam 87a (1) i 91 (4-6), ze skupiska A (7-9) oraz znaleziona poza obiektami (2, 3).
 2 — fr. celtyckiego naczynia toczzonego na kole, 3 — fr. celtyckiego naczynia grafitowego. (Rys. U. Bąk)

Abb. 7. Bachórz Fundstelle 16. Keramik aus der Ausfüllung der Gruben 87a (1) und 91 (4-6), aus der Anhäufung A (7-9) und gefundene außerhalb des Objekts (2, 3)
 2 — Fragment des keltischen gedrehten Gefäßes, 3 — Fragment des keltischen Graphitgefäßes. (Gezeichnet von U. Bąk)

Рис. 7. Бахуж пам. 16. Керамика из заполнения ям 87а (1) и 91 (4-6), скопления А (7-9) и обнаруженная вне объектов (2, 3).
 2 — фрагмент кельтского кругового сосуда, 3 — фрагмент кельтского графитового сосуда. (Рис. У. Бонк)

tykiem. Podobne okazy występują na terenie Polski w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, chociaż z zespołów grupy tarnobrzeskiej znamy ich niewiele⁶.

Obiekt 93 (działka CXIV) zaobserwowano na głęb. 50 cm w postaci trudno czytelnego zaciemnienia, silnie naruszonego przez drobne zwierzęta ziemne. Na głęb. 60 cm ciemna plama, nadal mało wyraźna, przybrała postać zbliżoną w rzucie poziomym do kolistej o średnicy ok. 90 cm (ryc. 3:93). Misowate dno jamy sięgało do głęb. 78 cm. Barwa szarobrunatna. Zebrano 1 odłupek krzemienisty, 7 ułamków naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodziej epoki brązu (ryc. 6:1) oraz grudkę żużla (chyba z silnie przepalanej skorupy) o zeszlonych powierzchniach.

Z kulturą lateńską wiązą się kolejne odkryte na stanowisku 16 ułamki ceramiki, znajdujące tu od początku wykopalisk, chociaż przeważnie poza zespołami. Jedynie badaną dawniej jamę 33, a zapewne również obiekty 42 i 62, można łączyć ze wspomnianym ugrupowaniem kulturowym. W sezonie sprawozdawczym ujawniono 2 fr. brzuśców naczyń grafitowych (w tym 1 zdobiony rzadko rozmieszczonymi pojedynczymi żłobkami — ryc. 7:3), a także brzeg naczynia toczzonego na kole garncarskim (ryc. 7:2). Znaleźiska celtyckie z dorzecza górnego Sanu tworzą coraz wyraźniej wyodrębniającą się osobną enklawę osadniczą⁷.

Szczególnie interesującym odkryciem był jednak niewielki silnie facetowany ułamek brzegu naczynia o czarnych gładkich powierzchniach (ryc. 7:1), datowany na fazę A₁–A₂ młodszego okresu przedrzymskiego i nawiązujący do podobnych egzemplarzy z wczesnej fazy kultury przeworskiej⁸ oraz środkowolateńskich kultur zakarpaccich⁹. W Bachórze znaleziono już wcześniej lateńskie brzegi facetowane, niestety poza zespołami¹⁰. Jak się wydaje, w Polsce południowo-wschodniej podobne odkrycia należą do unikatowych. Śladem osadnictwa wczesnej fazy kultury przeworskiej jest

⁶ Z. Bukowski, J. Wielowiejski, *Narzędzia przetwórstwa żelaznego na ziemiach polskich (od wczesnego neolitu do okresu wczesnośredniowiecznego)*, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, 12, z. 1, Warszawa 1970, s. 29–43; K. Moskwa, *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów 1976, s. 50.

⁷ R. Madyda-Legutko, *Zróżnicowanie kulturowe polskiej strefy beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim*, Kraków 1996, s. 36–41, tam literatura.

⁸ Por. T. Dąbrowska, *Wpływy jastorfskie na kulturę przeworską w młodszym okresie przedrzymskim* (w:) *Kultura przeworska*, red. J. Gurba i A. Kokowski, t. I, Lublin 1994, s. 72–74, ryc. 2:h, j; J. Martens, *On the so-called Kraghede-group. The pre-Roman Iron Age in North Jutland and its connections with the Przeworsk culture*, tamże, fig. 15. Za pomoc w identyfikacji materiałów z okresów przedrzymskiego i rzymskiego dziękuję Prof. dr hab. Zenonowi Woźniakowi, Dr hab. Piotrowi Kaczanowskiemu, Dr hab. Renacie Madydzie-Legutko oraz Mgr Paulinie Poleskiej.

⁹ K. Horedt, *Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bukarest 1979, s. 46, ryc. 21:1.

¹⁰ M. Parczewski, *Wyniki badań wykopaliskowych w Bachórze w latach 1991–1992*, „MSROA” za lata 1991–1992, Rzeszów 1993, s. 212, ryc. 4:8, 5:6.

m.in. stare znalezisko naczynia z Bud Łańcuckich, oddalone ok. 35 km w linii powietrznej od Bachorza¹¹.

Omawiany powyżej okaz został znaleziony w górnych partiach (na głęb. 50–60 cm) połówki SE jamy 87 lub 87a (działka CXIII). Płytsza młodsza jama 87a była wkopana w starszą (pochodzącą ewidentnie z młodziej epoki brązu — por. wyżej) jamę 87 (ryc. 3:87, 87a). Podczas eksploracji rozróżniono je dopiero w profilu pionowym, po zbadaaniu połowy SE obydwu obiektów do głęb. 90 cm. Jama 87a była owalna w rzutach poziomych, o wymiarach 84×100 cm na głęb. 50 cm. Lekko zwężała się ku dołowi. Misowate dno sięgało do głęb. 85–88 cm. Wypełnisko ciemnoszarobrunatne. Wystąpiły w nim drobne węgielki drzewne oraz grudki polepy. W połowie NW znaleziono 23 ułamki naczyń prahistorycznych, głównie z epoki brązu. Wśród materiału ceramicznego zbieranego łącznie z jam 87 i 87a (49 fr. naczyń z głęb. 40–90 cm; poniżej 50 cm był to materiał z połowy SE obydwu obiektów) przeważały zabytki z epoki brązu (ryc. 4:22).

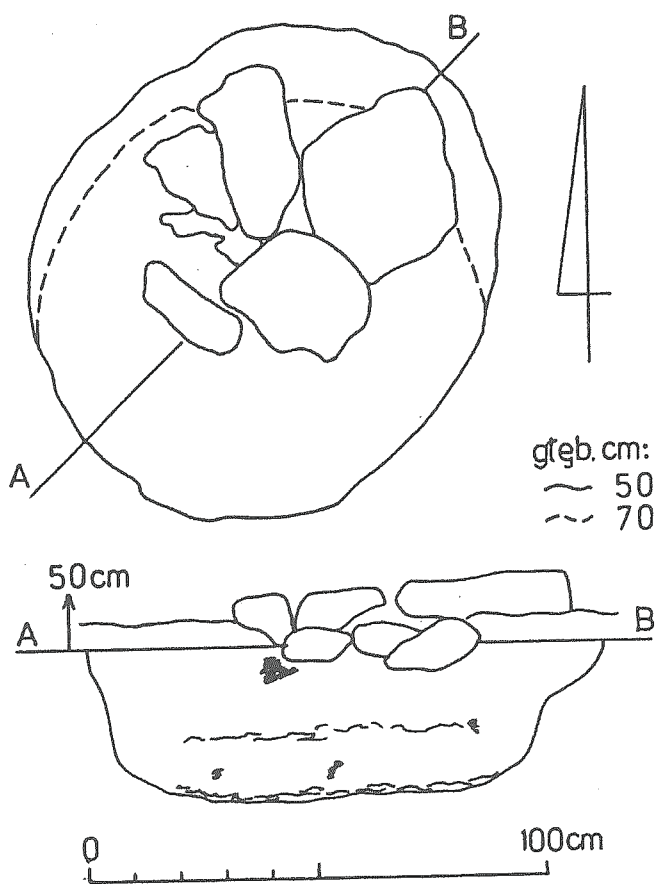
Interesujący nas fragment facetowanego brzegu naczynia pochodził prawie na pewno z obiektu 87a. Niektóre spośród towarzyszących mu fragmentów tzw. ceramiki kuchennej są z bardzo dużym prawdopodobieństwem — zdaniem prof. dr. hab. Zenona Woźniaka — współczesne omawianemu znalezisku. Nie rozstrzygamy zatem ostatecznie, czy jama 87a powstała w fazie A₁–A₂ młodszego okresu przedrzymskiego, czy też mamy do czynienia z obiektem grupy tarnobrzeskiej. To pierwsze trzeba jednak uznać za bardziej realne.

Z okresem wpływów rzymskich, a najprawdopodobniej z jego fazą określaną jako B₂–C₁, łączy się pewna liczba ułamków naczyń znalezionych poza obiektami oraz materiał z jednej jamy osadowej — obiektu 91.

Obiekt 91 (działka CXIII) zaobserwowano już na głęb. 35 cm jako nieduże zwarte skupisko sporych kamieni. Część z nich stanowiły płytowate bloki piaskowca, w tym dwa miały wyraźnie przepaloną jedną z płaskich powierzchni. Zalegały do głęb. 50–58 cm. Tkwiły w dość trudno wyróżnialnej, owalnej (110×95 cm) jamie barwy jasnoszarobrunatnej, której zarys uchwycono na głęb. 50 cm (ryc. 8). W przekroju pionowym jama miała kształt misowaty o płaskim dnie przebiegającym na głęb. 82 cm. Wypełnisko było niejednolite. Na dnie zalegała ciemniejsza warstewka grubości ok. 3 cm. Powyżej stwierdzono delikatnie warstwowane poziomy zbliżone zabarwieniem do ziemi calcowej, z jedną ciemniejszą warstewką na głęb. 65–70 cm. Znalaziono nieznaczne węgle drzewne i pojedyncze grudki polepy. Ogółem odkryto 39 ułamków naczyń prahistorycznych, z których część zidentyfikowano jako pochodzące ze schyłku okresu wczesnorzymskiego (B₂) lub z fazy B₂–C₁ (ryc. 7:4–6).

Na stanowisku 16 w Bachórze ujawniono dotychczas 7 jam, które należy wiązać z okresem wpływów rzymskich, głównie z fazy B₂–C₁. Są wśród nich obiekty o charakterze półziemiankowych domostw mieszkalnych (ob. ob. 7, 26

¹¹ J. Podgórska-Czopek, *Materiały do poznania kultury przeworskiej z terenu Polski południowo-wschodniej*, „Spr. Arch.” XLIII, 1991, s. 252, ryc. 11.

Ryc. 8. Bachórz stan. 16. Rzut poziomy i przekrój pionowy obiektu 91. Objaśnienia — por. ryc. 3
 Abb. 8. Bachórz Fundstelle 16. Plan und Schnitt des Objekts 91. Bezeichnungen — vergleiche Abb. 3
 Рис. 8. Бахуж пам. 16. План и разрез объекта 91. Обозначения — ср. рис. 3

i 34), zagadkowa prostokątna jama z silnymi śladami oddziaływania ognia wzdłuż ścian (ob. 69) i niewielkie obiekty o bliżej nieokreślonej funkcji osadowej (ob. ob. 49, 60 i 91) (ryc. 2). Zdaniem dr Renaty Madydy-Legutko zabytki z interesującej nas osady nie reprezentują kultury przeworskiej w jej „czystej” postaci¹².

W sezonie sprawozdawczym zakończono eksplorację wczesnosłowiańskiego obiektu 81 (działki CIX/CX). Uchwycony został w r. 1995 na głęb. 35 cm w postaci stropowej części skupiska kamieni. Na głęb. 50 cm widoczna stała się prostokątna jama o wymiarach 440–460 (oś E–W) × 390–400 (oś N–S) cm. Od głęb. 50 cm eksplorowano ją w obrębie ćwiartek po wyznaczeniu profilu krzyżowego. Dodatkowy profil pionowy zastosowano do rozpoznania pieca kamiennego.

Obiekt zorientowany był zgodnie z kierunkiem stron świata, z lekkim odchyleniem ku E (ryc. 9). Wyjątkowo głębokie zasięgi pługa naruszyły i częściowo zniszczyły część NE obiektu, gdzie miał miejsce jego styk z prahistorycznym obiektem 82. Dość płaskie dno jamy (o przebiegu nie zawsze dobrze czytelnym wskutek obecności licznych nor

zwierzęcych) sięgało do głęb. 63 cm. W centrum stwierdzono parę małych nieregularnych przegłębień do 75 cm. Poza ścianę N jamy w rejonie narożnika NW wysunięty był prawie kolisty dołek słupowy(?), który nie sięgał poniżej 55 cm, a więc był wyraźnie płytszy od dna chaty. Wypełnisko barwy ciemnobrunatnoszarej, z węgielkami i grudkami polepy, które koncentrują się wyraźnie w części NW i w centrum jamy.

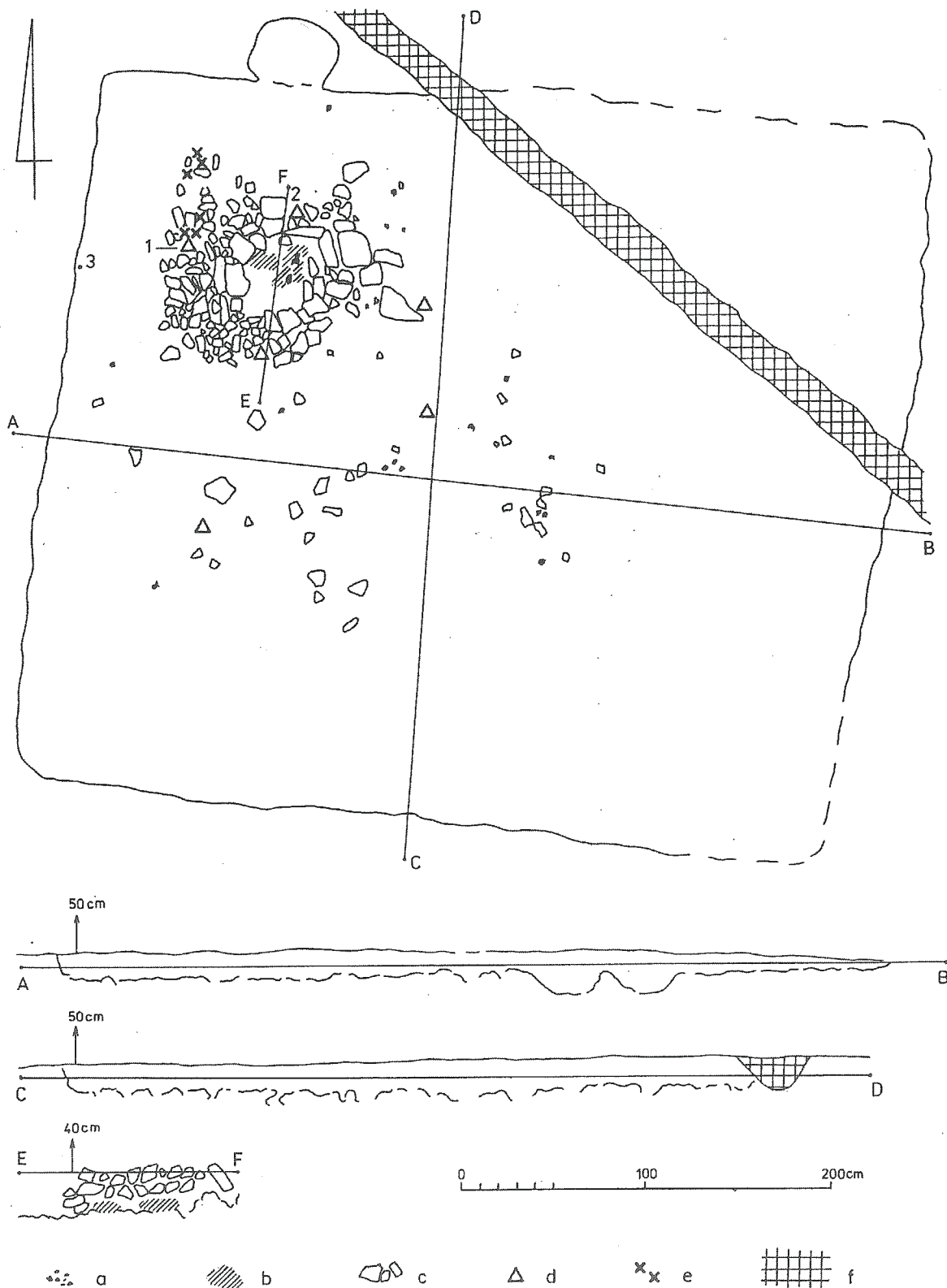
W rejonie narożnika NW obiektu natrafiono na zwarte skupisko kamieni o wymiarach 120×100 cm, tworzące destrukcję pieca. Część kamieni była wtórnie rozwleczona ku S i SE. Piec zachował się w złym stanie, a jego struktura miała mniej czytelny charakter, niż w większości podobnych domostw odkrytych na terenie badanej osady. Wykorzystano głównie płytowate piaskowce, a mniej więcej trzecią część materiału budowlanego pieca z obiektu 81 stanowiły otoczaki rzeczne. Te ostatnie posłużyły zapewne do konstrukcji sklepienia pieca. Większość budulca kamiennego nosiła ślady oddziaływania ognia. Po usunięciu licznych mniejszych i średnich okazów ujawniły się resztki podstawy pieca, skierowanego wylotem ku S. Stosunkowo najlepiej zachowała się ściana W i prostopadła doń ściana N urządzenia ogniowego. Pozostałości paleniska rozpoznano w części N komory paleniskowej. Była to warstewka o grubości 2–3 cm przepalonych do czerwoności gliniasto-piaszczystego podłoża, zalegająca na głęb. 58–62 cm. Tworzyła ona płat o szerokości 30 cm i długości 15–20 cm. Towarzyszyły mu skupiska węgli drzewnych.

W wypełnisku jamy znaleziono ogółem (w sezonach 1995 i 1996) 44 ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych, połówkę glinianego przęślika dwustożkowatego (ryc. 10:2), fragment glinianego ciężarka tkackiego (?) w kształcie ściętej piramidki (ryc. 10:1)¹³ oraz na wtórnym złożu 152 fr. ceramiki prahistorycznej, głównie z młodszej epoki brązu. O ile materiał starożytny rozrzucony był dość równomiernie w obrębie obiektu, to zabytki wczesnośredniowieczne — co zresztą jest bardzo typowe dla podobnych półziemianek odkrytych wcześniej w Bachórze — skupiały się zdecydowanie w rejonie szczątków pieca. I tak w ćwiartce NW jamy wystąpiło aż 67% wszystkich znalezisk (z tego bezpośrednio w destrukcji pieca — 47%), w ćwiartce NE — 14%, SW — 11% i SE — 8%.

Wśród ceramiki wczesnośredniowiecznej zebranej w obiekcie 81 zdecydowanie dominują (ponad 80%) okazy o charakterystyce wczesnosłowiańskiej, w tym 2 brzegi ręcznie lepiące i wszystkie dna (ryc. 10:3,5–12). Jeden z brzegów (ryc. 10:5), o krótkiej pionowej krawędzi, należy

¹³ W okresie wczesnosłowiańskim ciężarki tkackie miały zasadniczo formę stożkowatą (por. M. Parczewski, *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław 1988, s. 91), ale znany okaz o kształcie graniastym (R. Hachulska-Ledwos, *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, „MANH” III, 1971, s. 146, tabl. LXXXIV:5), a nieczytelnie reprodukowany w publikacji egzemplarz z osady w Kodynii nad górnym Prutem (I. P. Rusanova, B. A. Timoščuk, *Kodyn — slawjanskie poselenija V–VIII vv. na r. Prut*, Moskwa 1984, s. 17, ryc. 17:1) został opisany jako „stożkowaty” o „kwadratowej podstawie” (?).

¹² R. Madyda-Legutko, op. cit., s. 56–57, tam dalsza literatura.

Ryc. 9. Bachórz stan. 16. Rzut poziomy i przekroje pionowe obiektu 81

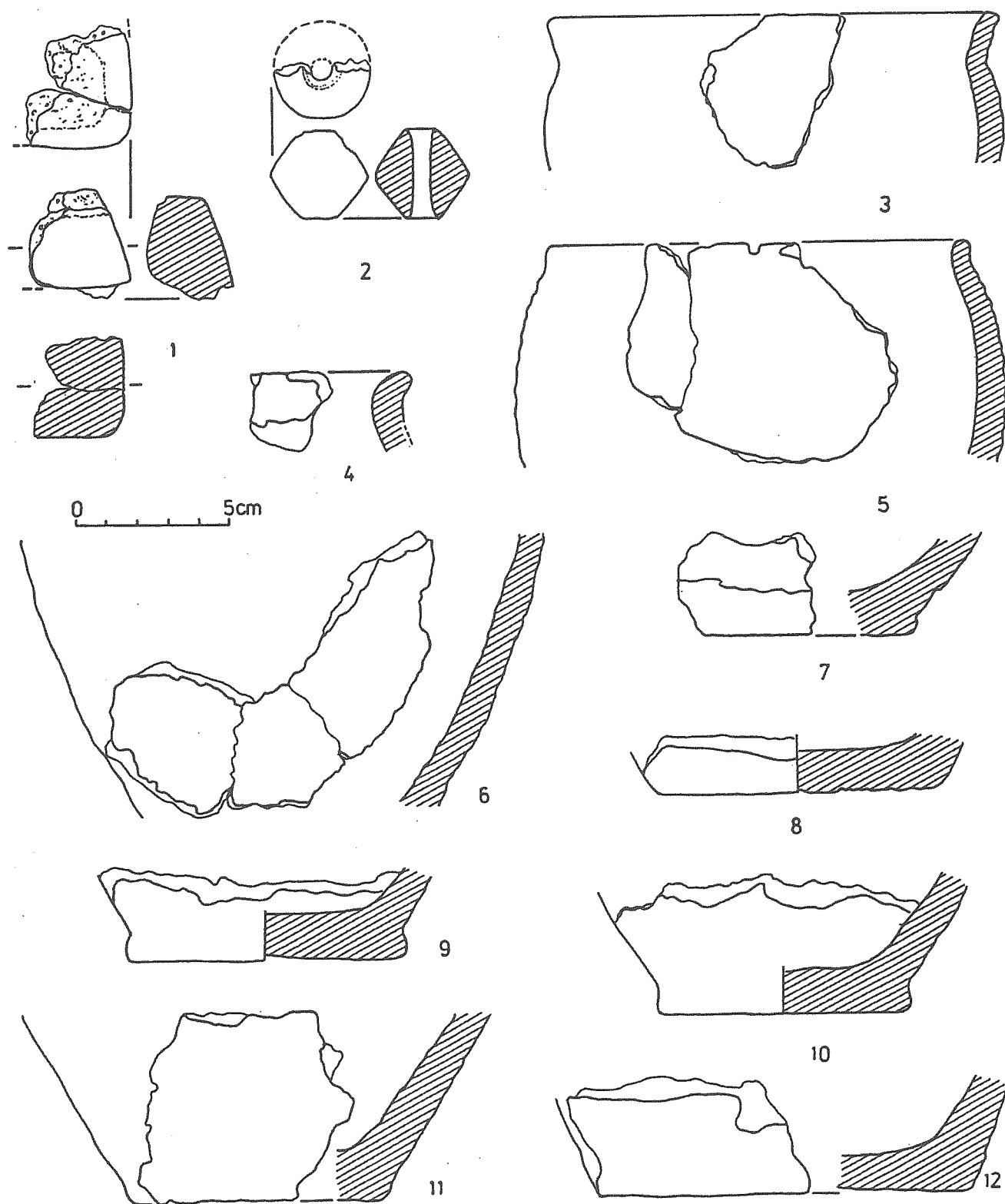
a — węgle drzewne, b — polepa, c — kamienie, d — ułamki ceramiki, e — kości zwierzęce, f — teren zniszczony przez młodszy wkop; 1 — fr. naczynia 1, 2 — fr. naczynia 2, 3 — fr. przęślika

Abb. 9. Bachórz Fundstelle 16. Plan und Schnitte des Objekts 81

a — Holzkohle, b — gebrannter Lehm, c — Steine, d — Keramikstücke, e — Tierknochen, f — das durch den jüngere Einschnitt zerstörte Gebiet; 1 — Fragment des Gefäßes 1, 2 — Fragment des Gefäßes 2, 3 — Fragment des Wirtels

Рис. 9. Бахуж пам. 16. План и разрез объекта 81

a — древесный уголь, b — обмазка, c — камни, d — фрагменты керамики, e — кости животных, f — территория, уничтоженная поздним вкопом; 1 — фрагмент сосуда 1, 2 — фрагмент сосуда 2, 3 — фрагмент пряслица

Ryc. 10. Bachórz stan. 16. Zabytki ceramiczne z wypełniska obiektu 81

1 — fr. ciężarka tkackiego (?), 2 — fr. przęślika, 10 — fr. naczynia 1, 11 — fr. naczynia 2

Abb. 10. Bachórz Fundstelle 16. Keramik aus der Ausfüllung des Objekts 81

1 — Fragment des Webgewichtes (?), 2 — Fragment des Wirtels, 10 — Fragment des Gefäßes 1, 11 — Fragment des Gefäßes 2

Рис. 10. Бахуж пам. 16. Керамические находки из заполнения объекта 81.

1 — фрагмент ткацкого грузила (?), 2 — фрагмент пряслица, 10 — фрагмент сосуда 1, 11 — фрагмент сосуда 2

do form archaicznych. Powierzchnia opisywanych naczyń jest nierówna, gruzelkowata, w domieszcze występuje dużo

szamotu i grubego (do 4 mm) tłucznia skalnego, wypał słaby. Pozostałe ułamki mają cechy bardziej progresywne: nie-

wielki, dość płytko znaleziony (ok. 45 cm) brzeg nosi ślady poziomego obmazywania lub nawet zaczątkowego obtaczania (ryc. 10:4), masa garncarska zawiera mniejsze ziarna bardziej równomiernie rozmieszczonej domieszki, wypał jest lepszy. Ogólnie można proponować datowanie tego zespołu na młodszy horyzont fazy wczesnosłowiańskiej, tzn. VII w.¹⁴ Chata 81 funkcjonowała zatem — jak należy przypuszczać — w podobnych ramach chronologicznych, co leżąca bardzo blisko ku wschodowi (ok. 1–1,5 m) chata 79 (ryc. 1). Nie musi to zresztą oznaczać współistnienia obydwu obiektów ściśle w tym samym czasie.

W sumie w Bachórze odkryto dotychczas 11 chat półziemiankowych z doby wczesnosłowiańskiej (ob. ob. 5, 12, 30, 39, 44, 48, 53, 59, 76, 79 i 81), z tego 3 o nie w pełni zachowanym zarysie (ob. ob. 12, 53 i 59), a także 2 jamy o nieznanym pierwotnej formie, które przetrwały tylko fragmentarycznie (ob. ob. 1 i 32) (ryc. 2).

Tuż pod ziemią orną w rejonie narożnika E działki CXIV, na głęb. 40–45 cm natrafiono na zwarte skupisko ułamków naczyń, w większości dużych, w skład którego wchodziły: 1 fragment brzegu (i 2 inne fragmenty) dużego naczynia wczesnośredniowiecznego (?) ręcznej roboty,

¹⁴ Analogiczny materiał zebrano w niedawno badanym obiekcie mieszkalnym z Nowej Huty (P. Poleska, J. Bober, *Wczesnosłowiańska półziemianka ze stanowiska 5B [Wyciąże] w Krakowie-Nowej Hucie*, „MANH” XIX, s. 101–128), którego funkcjonowanie datowano metodą dendrochronologiczną na okres po r. 625 — por. M. Krapiec, *Dendrochronologiczne datowanie zwęglonych prób drewna z wczesnośredniowiecznej półziemianki z Krakowa-Nowej Huty-Wyciąża (stanowisko 5B)*, tamże, s. 129–135.

o powierzchni gruzelkowatej, z obfitą domieszką szamotu — zapewne z młodszego stadium fazy wczesnosłowiańskiej (??) (ryc. 7:7); 4 fragmenty naczynia prahistorycznego (ryc. 7:9); 1 fragment brzegu płacka glinianego z młodszego epoki brązu (?) (ryc. 7:8) oraz 2 fragmenty naczyń prahistorycznych. Domniemana różnorodność chronologiczna zabytków ze skupiska sugeruje, że zostały one umieszczone wtórnie w jednym miejscu, zapewne w VII w. lub później. Niestety nie zaobserwowano pozostałości jamy.

W ziemi ornej na obszarze wszystkich odsłoniętych w sezonie sprawozdawczym działek znaleziono łącznie 28 ułamków naczyń z doby plemiennej wczesnego średniowiecza (VIII–IX, X? w.). Były wśród nich 2 fragmenty brzegów obtaczanych oraz kilkanaście okazów zdobionych, najczęściej pasmami grzebykowymi.

Wprawdzie w ostatnich latach nie ujawniono obiektów z omawianego okresu, ale na stanowisku 16 w dalszym ciągu dominują relikty osady z VII/VIII–IX/X w. Dotychczas odkryto (ryc. 2) 41 obiektów (ob. ob. 2–4, 6, 8–10, 13–17, 19–22, 24, 24A, 25, 26A, 27A, 27B, 28, 29, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 45–47, 51, 52, 55, 65, 67, 68 i 73), w tym co najmniej 22 o formie określonej jako „wannowata” (ob. ob. 2–4, 9, 10, 17, 19, 21, 22, 27A, 27B, 28, 38, 45–47, 51, 55, 65, 67, 68 i 73)¹⁵.

¹⁵ M. Parczewski, *Rezultaty badań...*, s. 274–279, tam literatura; por. także Z. Kobylński, *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław 1988, s. 102–114, 193–196; M. Parczewski, *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Kraków 1988, s. 61–62.

Michał Parczewski

Dreizehnte Saison der Ausgrabungen in Bachórz auf der Fundstelle 16

Zusammenfassung

Bisher wurde etwa 3150 m² auf dem Gebiet der ausgedehnten, mehr Kulturen umfassenden Siedlung untersucht (Abb. 2)¹. Im Jahre 1996 wurde die Oberfläche von etwa 117 m² aufgedeckt (Abb. 1), indem 10 Gruben entdeckt wurden (Objekte: 81, 82, 87, 87a, 88–93).

Die entscheidende Mehrheit der 1996 entdeckten Denkmäler repräsentieren die Materialien der Tarnobrzeg-Gruppe aus der jüngeren Bronzezeit. Es werden 7 Objekte aus dieser Zeit untersucht: 82, 87–90, 92, 93. Das waren meistens kegelförmige Vorratsgruben (Abb. 3). Alle enthielten Keramik (Abb. 4–6)⁴ und im Objekt 92 wurde Muldenmahlstein gefunden (Abb. 6:17)⁶. Die Gesamtzahl der Tarnobrzeg-Gruben auf der untersuchten Fundstellen beträgt mindestens 24 (Objekte: 11, 18, 50, 54, 56–58, 66, 70–72, 78, 80, 82–90, 92, 93).

Die schüsselförmige Grube 87a (Abb. 3) kommt höchstwahrscheinlich aus der Phase A1–A2 der jüngeren vorrömischen Zeit (Abb. 7:1)^{8–11}, aber ihre Kulturangehörigkeit

ist nicht sicher. Außerhalb der Fundkomplexe hat man auch auf vereinzelte Stücke der keltischen Keramik gestossen (gedrehte und Graphitkeramik — Abb. 7:2, 3)⁷. Der jüngeren vorrömischen Zeit gehört das Objekt 33 an und wahrscheinlich auch die Gruben 42, 62 und 87a.

Nicht große schüsselförmige Grube 91 (Abb. 8) gehört der Phase B2–C1 der Kaiserzeit an (Abb. 7:4–6). Auf der Fundstelle 16 wurden bisher 7 Objekte aus der Kaiserzeit entdeckt, besonders aus der Phase B2–C1 (Objekte: 7, 26, 34, 49, 60, 69 und 91).

Frühslawisches Objekt 81 war der Rest des Grubenhauses auf dem Plan des Rechtecks mit Dimensionen 440–460 x 390–400 cm, 63 cm tief, mit den Überresten des Steinofens in der Ecke NW (Abb. 9). Es enthielt u.a. Keramikstücke, Hälfte des Wirtels und ein Fragment des pyramidenförmigen Lehmwebgewichts (?) (Abb. 10, 13). Die Hütte funktionierte in der jüngeren Phase der frühslawischen Zeit, d.h. höchstwahrscheinlich im 7. Jht.¹⁴ In Bachórz wurden bisher

insgesamt 11 Grubenhäuser aus der frühslawischen Zeit entdeckt (Objekte: 5, 12, 30, 39, 44, 48, 53, 59, 76, 79 und 81), darunter 3 mit nicht ganz erhaltenem Umriss (Objekte: 12, 53 und 59) und darüber hinaus 2 Gruben mit unbekannter Urform die unvollständig erhaltenblieben (Objekte: 1 und 32).

Es werden zwar in den letzten Jahren keine Objekte aus der Stammeszeit des Frühmittelalters (8–9 Jh., 10 Jh.?) ge-

funden, aber auf der untersuchten Fundstelle vorwiegen immerhin Relikte der Siedlung aus dieser Zeit. Es werden eingeschrieben 41 Gruben (Objekte: 2–4, 6, 8–10, 13–17, 19–22, 24, 24A, 25, 26A, 27A, 27B, 28, 29, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 45–47, 51, 52, 55, 65, 67, 68 und 73), darunter mindestens 22 „wannenförmig“¹⁵.

Михал Парчевски

Тринадцатый полевой сезон раскопок в Бахуже на памятнике 16

Резюме

В настоящее время исследована площадь около 3150 м² на территории обширного многослойного поселения (рис. 2)¹. В 1996 г. вскрыта площадь около 117 м² (рис. 1), где исследованы 10 ям (объекты 81, 82, 87, 87а, 88–93).

Подавляющее большинство находок, выявленных в 1996 г., представляет материалы тарнобжегской группы поздней эпохи бронзы. Исследованы 7 объектов этого бремени: 82, 87–90, 92, 93. Преимущественно — это ямы для хранения припасов, имеющие очертания усеченного конуса (рис. 3). Все они содержали керамику (рис. 4–6)⁴, а в объекте 92 обнаружены корытообразный жернов (рис. 6:17)⁶. Общее количество ям, определенных как тарнобжегские, на исследуемом памятнике составляет самое меньшее 24 (объекты: 11, 18, 50, 54, 56–58, 66, 70–72, 78, 80, 82–90, 92 и 93).

Мискообразная яма 87а (рис. 3), вероятно, относится к фазе А₁–А₂ позднего этапа предримского периода (рис. 7:1)^{8–11}, однако, её культурная принадлежность не достоверна. Вне комплексов выявлены немногочисленные обломки кельтской керамики (графитовой и изготовленной на гончарном круге — рис. 7:2, 3)⁷. К позднему этапу предримского периода относится объект 33 и наиболее вероятно ямы 42, 62 и 87а.

Небольшая мискообразная яма 91 (рис. 8) относится к фазе В₂–С₁ римского периода (рис. 7:4–6). На памятнике 16 открыто 7 объектов римского времени,

главным образом фазы В₂–С₁ (объекты 7, 26, 34, 49, 60, 69 и 91).

Раннеславянский объект 81 представлял собой остатки полуземлянки, прямоугольной в плане, со сторонами 440–460 х 390–400 см и глубиной 63 см, с развалом печи каменки в северо-западном углу (рис. 9). Объект содержал обломки керамики, половинку пряслица, фрагмент ткацкого грузила (?) в виде усеченной пирамидки (рис. 10)¹³. Жилище функционировало в поздней фазе раннеславянского времени, т.е. наиболее вероятно в VII в.¹⁴ Всего к настоящему моменту в Бахуже открыто 11 жилищ-полуземлянок раннеславянского периода (объекты: 5, 12, 30, 39, 44, 48, 53, 59, 76, 79 и 81) из них 3 — с полностью не сохранившимися очертаниями, а также 2 ямы, неизвестной первоначальной формы, дошедшие к нашему времени уже во фрагментарном состоянии (объекты: 1 и 32).

Правда, в последние годы не обнаружены объекты племенного периода раннего средневековья (VIII–IX, X? в.в.), однако на исследуемом памятнике и далее продолжают преобладать реликты поселения этого периода. Зафиксировано 41 ямы (объекты: 2–4, 6, 8–10, 13–17, 19–22, 24, 24А, 25, 26А, 27А, 27В, 28, 29, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 45–47, 51, 52, 55, 65, 67, 68 и 73), в том числе не менее 22, имеющие „ваннообразные“ очертания (объекты: 2–4, 9, 10, 17, 19, 21, 22, 27А, 27В, 28, 38, 45–47, 51, 55, 65, 67, 68 и 73)¹⁵.